

BECENZŪRINĖS KOMUNISTINĖS LITERATŪROS LEIDIMAS LEGALIOSE SPAUSTUVĖSE LIETUVOJE 1919—1934 METAIS

VIKTORAS ŽEIMANTAS

Komunistinės literatūros leidimas viešai veikiančiose spaustuvėse, ignoruojant Lietuvos buržuazinės respublikos įstatymus, liečiančius spaudą, yra įdomus mūsų kultūros istorijos reiškinys, iki šiol nesulaukęs specialaus tyrinėjimo. Paskelbta tik pluoštelis atsiminimų¹.

Šiame darbe nagrinėjamos spaustuvės, kurios pradėjo spausdinti komu-

nistinę literatūrą 1919—1933 metais. Remiantis spaudos technikos bei kitais šaltiniais, bandoma nustatyti, kokius leidinius išleido Savičo ir Šumkausko spaustuvė Raseiniuose, žydų kultūrylgos bei G. Levino spaustuvės Kaune ir viena ne visiškai išaiškinta legali įmonė, spausdinusi Lietuvos komunistinės Jaunimo Sąjungos spaustuvės „Juozas Greifenbergeris“ vardu.

I. KOMUNISTINĖS LITERATŪROS LEIDIMAS SAVIČO IR ŠUMKAUSKO SPAUSTUVĖJE RASEINIUOSE

1919 m. viduryje ir pabaigoje Lietuvos komunistams buvo atkaklios kovos metas. Jie ėmėsi priemonių kurti, kiek leido to laiko sąlygos, legalią ir pagrindinę spaudą. Jau 1919 m. birželio mėn. K. Požela, S. Eimutis ir V. Stankus tam tikslui išvyko iš Daugpilio į Raseinius. Darbai jie iš Lietuvos ir Baltarusijos TSR Vyriausybės įgaliojimo Z. Angariečio gavo 16.000 rublių².

Raseiniuose buvo Savičo ir Šumkausko³ spaustuvė, kuri 1919 m. beveik neturėjo darbo. S. Eimučiui, K. Poželai ar kuriam kitam pasiūlius spausdinti legalų kairiosios orientacijos laikraštį „Darbo žodis“, Savičas ir Šumkauskas sutiko. Laikraščio pirmasis numeris iš-

ėjo 1919 m. liepos 10 d. jų spaustuvėje Raseiniuose (Senatorių gatvėje Nr. 3). Daugiau „Darbo žodžio“ numerių nepasirodė. Lietuvos ir Baltarusijos KP CK buvo nepatenkintas laikraščiu, nes jame buvo paskelbti ne tik komunistų bei pažangiųjų darbininkų, bet ir partijos renegatų straipsniai.

Dėl „Darbo žodžio“ leidimo staigaus nutraukimo pergyveno ir spaustuvės savininkai. K. Požela pasiūlė jiems spausdinti komunistinę nelegalią literatūrą. Savičas ir Šumkauskas sutiko tai atlikti.

K. Poželai ir S. Eimučiui susitarti su spaustuvės savininkais padėjo tarpininkas. „Atvykus praeitų metų birželio mėnesį į Raseinius, mums, man ir drg.

¹ *Kampis*. Mano atsiminimai apie K. Poželą (Adolfą).—„Priekalas“, 1931, Nr. 6; *Poderis M.* „Tiesos“ spaustuvėje.—„Panevėžio tiesa“, 1962 balandžio 28; *Levinas M.* Pogrindinė spaustuvininkų veikla 1933—1935 metais.—(LTSR poligrafijos ir leidyklų mokslinės-techninės draugijos) „Techninis biuletenis“, 1957, Nr. 2; *Levinas M.* Taip buvo pogrindyje.—„Kauno tiesa“, 1960 gegužės 5; *Stražas I.* Tais sunkiais metais.—„Liaudies sarvyboje“, 1965 rugšėjo 4.

² Partijos istorijos instituto prie LKP CK partinis archyvas (Toliau — PA), f. 77, ap. 2, b. 61, l. 15.

³ Spaustuvininkai savo pavardes įvairiais laikotarpiais rašė skirtingai. Čia palikta taip, kaip jie rašė paskutiniuosius prieškarinius metus.

M.,—rašė 1920 metų birželio mėn. K. Požela,— pavyko per drg. K. susirišti su spaustuve, kuri sutiko spausdinti mūsų leidinius⁴. Paminėtas „drg. M.,—tai Maišymas—S. Eimutis. K.—neaišku—Kuzminskis ar Kampis, kuris apie K. Poželos pirmąsias dienas Raseiniuose paskelbė atsiminimus „Prie-kale“⁵. Šių žmonių pavardžių nepavyko nustatyti.

Raseiniuose buvo išleisti ir pirmieji nelegalūs laikraščio „Tiesa“ numeriai. „Prieš mus,—rašė V. Kapsukas, pamatęs pirmąjį „Tiesos“ numerį,— pirmasis baltagvardiečių Lietuvoje mūsų partijos leidžiamos pogrindyje „Tiesos“ numeris.

Mes karštai sveikiname šią Lietuvos Centro Biuro iniciatyvą. Neabejojame, kad, nepaisant baisiausių Lietuvos baltagvardiečių persekiojimų, „Tiesa“ greit sustiprės, toliau bus leidžiama ir atliks didelį darbą Lietuvoje komunistinės revoliucijos reikalui⁶. Šie žodžiai buvo išspausdinti L ir BKP CK organe „Zvezda“ 1919 m. lapkričio 30 dieną. Sunku spręsti, kaip atrodė Raseiniuose spausdintas „Tiesos“ pirmasis numeris. Nė vieno egzemplioriaus kol kas nerasta. V. Kapsuko apibūdinta „Tiesa“ išėjo kaip partijos Lietuvos Centro Biuro organas. L ir BKP Lietuvos CB buvo sudarytas 1919 m. rugpiūčio 15 dieną⁷. Taigi, „Tiesos“ Nr. 1 galėjo pasirodyti ne anksčiau kaip rugsėjo mėnesį. Ši data pateikta ir Majoje Lietuvos Tarybinėje enciklopedijoje (straipsnis apie K. Poželą)⁸.

„Tiesos“ antrojo numerio, išleisto Raseiniuose 1919 metų lapkričio mėnesį, originalo irgi neteko matyti, bet Partijos istorijos institute prie LKP CK yra jo natūralaus dydžio fotokopija. Iš

jos matyti, kad laikraštis turėjo 4 puslapius po 2 skiltis. Jų plotis 5 kvadratai. Puslapio rinkinio aukštis 15 kvadratų. Visas tekstas surinktas paprastosios garnitūros šviesiu normaliu tiesiu 12 punktų šriftu. Spaustuvis stokojo lietuviškųjų k literų, vietoje jų naudodama rusiškas k. Literos ū turi dviejų piešinių nosines. Numerio galvutėje žodžiai „Lietuvos Komunistų Centro Biuro laikraštis“ surinkti paprastosios garnitūros pusjuodžio 16 punktų didžiosiomis literomis.

„Tiesos“ Nr. 1(3) išėjo 1920 m. vasario mėnesį. Jo formatas ir gamybos technika, kaip ir 1919 m. Nr. 2. Tiesa, pastebimas šioks toks sumažėjimas rusiškų k. Perrinkta ir laikraščio galvutė. Antraštė „Tiesa“ surinkta 3 kvadratų literomis. Nuo tol laikraščio antraštė nekinta iki 1920 m. birželio mėn.— „Tiesos“ Nr. 6 imtinai. Galvutės paantraštiniai duomenys perrinkti, bet šriftas nekinta — paprastosios garnitūros pusjuodžio 16 punktų didžiosios literos.

1920 m. balandžio „Tiesoje“ Nr. 2(4) be aukščiausių paminėtų šriftų mažiau svarbūs tekstai renkami paprastosios garnitūros 10 punktų spaudmenimis.

„Tiesos“ 1920 m. gegužės Nr. 5 ir birželio Nr. 6 nieko naujo technikos atžvilgiu nerandama. Tekstams rinkti naudojami aukščiausi minėti šriftai.

1920 m. nuo Nr. 7 „Tiesos“ technikoje viskas kinta, ir tai rodo, kad ji pakeitė spaustuve. Tyrinėjės „Tiesos“ istoriją R. Šarmaitis nurodo, kad „Tiesa“, Raseiniuoseėjusi iki 1920 m. birželio, buvo priversta kelių numerių spausdinimą organizuoti užsienyje⁹.

1920 m. gegužės mėnesį buvo išleistas Lietuvos kareivių komunistinių organizacijų Vykdomojo komiteto orga-

⁴ Cit. pagal: Šarmaitis R. Karolis Požela.— Kn. Revoliucinis judėjimas Lietuvoje. V., 1957, p. 700.

⁵ Kampis. Mano... p. 253.

⁶ Kapsukas V. Raštai, t. 8, V., 1966, p. 300.

⁷ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža.— „Komunistas“, 1968, Nr. 4, p. 63.

⁸ Majoji Lietuviškoji Tarybinė enciklopedija (toliau MLTE), t. 2, p. 895.

⁹ Šarmaitis R. „Tiesos“ kelias.— Kn. Revoliucinis judėjimas Lietuvoje. V., 1957, p. 488.

nas „Kareivių tiesa“. Sekantis tų metų „Kareivių tiesos“ numeris išėjo liepos mėnesį. Abu „Kareivių tiesos“ numeriai formatu, rinkinio laužymu analogiški Raseiniuose išleistai „Tiesai“. Šriftai, kuriais surinkti abu karių laikraščio numeriai, tapatūs „Tiesos“ 1919—1920 m. Nr. Nr. 2—6.

Tačiau „Kareivių tiesos“ 1920 m. Nr. 3 poligrafiškai žymiai skiriasi nuo pirmųjų ir sekančiųjų numerių: jis surinktas įvairiais šriftais, beveik kiekviena nauja antraštė renkama skirtingai. Numeris turi 8 puslapius. Tai ne Savičo ir Šumkausko ar „Spartako“ (1920—1922 m.) spaustuvių darbas. Straipsnių turinys leidžia manyti, jog jis išėjęs Raudonosios Armijos žygio Varšuvos link metu. Tuo laiku Vilniuje buvo Lietuvos ir Baltarusijos KP CK, legaliai ėjo komunistų laikraščiai. Be to, šriftai, kuriais surinkti tekstai, labai primena tuomet naudotus Raseinių spaustuvių šriftus. Tai leidžia teigti, kad „Kareivių tiesos“ Nr. 3 buvo spausdintas Vilniuje legaliai.

Atsižvelgiant į „Kareivių tiesos“ pirmųjų numerių spausdinimo techniką, tekstų konstatuoti, jog laikraščio Nr. 1—2 spausdinti Savičo ir Šumkausko spaustuviėje Raseiniuose, o Nr. 3 — Vilniuje.

Atsišaukimų lietuvių kalba, išleistų Raseinių spaustuvės šriftais, rasta ke turi¹⁰. Jie išėjo 1920 m. balandžio, gegužės, birželio ir liepos mėnesiais. Atsišaukimų autoriai — L ir BKP Lietuvos Centro Biuras ir Lietuvos kareivių komunistų organizacijų Vykdomasis komitetas.

1920 metais Raseiniuose išleistiems dviem lietuviškiems atsišaukimams yra ir rusiškieji vertimai¹¹. Atsišaukimai rusų kalba surinkti tokiais pat for-

matais, kaip ir lietuviški. Rusiško šrifto garnitūra — ta pati, kaip ir lietuviško. Šrifto dydis irgi vienodas. Visos kitos rinkimo technikos ypatybės irgi analogiškos. Toks rusiškų atsišaukimų poligrafinių priemonių (išskiriant spaudmenų grafiką) vienodumas, lyginant su lietuviškais, verčia galvoti, kad ir rusiškieji lapeliai spausdinti Savičo ir Šumkausko spaustuviėje.

Analogiškas minėtiems rusiškiems atsišaukimams yra «Манифест Коммунистического Интернационала к пролетариату всего мира»¹². Manifestas išspausdintas 1920 m. pradžioje, nors metrikoje nurodyta, kad jis išleistas 1919 metais. Šį teiginį patvirtina A. Jakševičiaus laiškas, rašytas 1920 metų pradžioje partijos CK, kur pranešama, kad „III Internacionalo Manifestas greitai bus išleistas“¹³.

Savičo ir Šumkausko Raseinių spaustuvė, spausdinama legalų „Darbo žodį“ ir nelegalius partijos leidinius, naudojo tą patį šriftą. Spaustuvė buvo menka. Ji negalėjo slaptai leidybai išskirti atskiros šrifto. Taip dirbti galima buvo neilgai.

Spaustuvės savininkai, kaip pasakoją Raseiniuose dirbęs Martynas Poderis, naudojo tik vieną apsaugos priemonę — jie priiminėjo į darbą Komunistų partijos rekomenduotus žmones. 1920 m. pradžioje į Raseinius, K. Poželos sūnčiams, atvykęs M. Poderis susiėško rinkėją Kuzminską (M. Poderis nežinojo rinkėjo tikros pavardės), kuris nurodo, kur ir ką dirbti. „Atvykęs sakytu laiku,— rašo M. Poderis,— tuojau stojau prie kasos, ėmiau barsyti šriftą, o netrukus gavau ir „Tiesos“ laikraščio rankraštį. Taip keletą naktų padirbėjus, spaustuvės savininkas pradėjo būkštauti, kad kas įtarti-

¹⁰ PA, f. 1770, 1920, b. 2, l. 82, 93, 95; b. 4, l. 10.

¹¹ Ten pat, l. 82, 93.

¹² Ten pat, 1919, b. 2, l. 78; antras jo egzempliorius saugomas Mokslių akademijos

Centrinėje bibliotekoje. Retų spaudinių skyrius

¹³ Ten pat, f. 77, ap. 3, b. 21, l. 27.

nas nepastebėtų pro langinių plyšelius besiveržiančią elektros lempos šviesą. Jis, susitaręs su manimi ir Kuzminsku, patarė dirbti dienos metu. Dienomis aš negalėjau ateiti, kadangi dirbau kitoje spaustuvėje. Tada iš darbo ten atsiskaciau ir perėjau pas Savičą¹⁴.

Spaustuvininkai elgėsi drąsiai, nors pavojai tykojo visur. Raseinių komendantu tuomet buvo pagarsėjęs egzektorius B. Stencelis. Apie vieną kritišką momentą rašo M. Poderis: „Netikėtai atsidaro durys, ir spaustuvė pasirodo žmogus su „žvaigžde“ kepurėje, kariška miline ir blizgančiais antpečiais. Kariškis pasuka tiesiai į mus. Aš atsigrižau veidu į jį, žiūriu ir laukiu, pats nežinodamas ko. Tik staiga kariško link beveik tekinas atbėga spaustuvės savininkas Savičas:

— Ponas komendantas! Ponas komentaras! — sūkteli Savičas.

Kariškis atsigrėžia, pamatęs savininką, žengia į jį, sveikinasi ir pradeda kalbėti. Po kelių minučių abu iš rinkyklos išeina“¹⁵.

M. Poderis spaustuvėje pakeitė K. Poželą, kuris, atvykęs į Raseinius

1919 m., dirbo rinkėju¹⁶, o 1920 metų pavasarį persikėlė į Kauną¹⁷. Be K. Poželos, M. Poderio, Kuzminsko, leidžiant Raseiniuose komunistinę literatūrą, dalyvavo St. Eimutis (Maišymas) ir J. Vilkaitis, kuris ten nuvyko, kai K. Požela išėjo iš Centro Biuro sudėties, t. y. 1920 m. birželio pradžioje. Vilkaitis skaitė korektūrą bei vadavo leidybai¹⁸. Jam vadovaujant, išėjo „Tiesos“ Nr. 6, „Kareivių tiesos“ Nr. 2 ir keli atsišaukimai.

1920 metų birželio pradžioje K. Požela ir kiti komunistai buvo nubausti už klaidas, padarytas leidžiant „Darbo žodį“. K. Požela pašalinamas iš L ir BKP CB sudėties¹⁹. Raseiniuose buvo pakeisti žmonės. Visa tai, matyt, išgąsdino Savičą ir Šumkauską. Jie likvidavo spaustuvę Raseiniuose ir persikėlė į Šiaulius. Šiauliuose komunistinių nelegalių leidinių Savičas ir Šumkauskas nebeleido.

Tokiu būdu su Savičo ir Šumkausko žinia nelegali komunistinė literatūra 1919 m. rugsėjo—1920 m. liepos mėnesį buvo spausdinama legalioje jų spaustuvėje Raseiniuose.

2. DĖL ŽYDŲ KULTŪROS LYGOS SPAUSTUVĖS LEIDINIŲ

„LKP atsišaukimų“ antro tomo paaiškinimuose su didele abejojimu nurodė, kad 1924 m. vasario atsišaukimą „Reakcija siaučia“ žydų kalba išspausdino Žydų kultūros lygos legali spaustuvė²⁰. Kartu ten nurodoma, kad 1923 metų pabaigoje—1924 metų pradžioje Žydų kultūros lygos aktyvistų dauguma buvo žvalgybos suimta. Esant tokiam policijos persekiojimui, abejojama, kad lygos spaustuvė būtų galėjusi

išspausdinti 1924 metų vasario atsišaukimą. Be to, ir spaudos technikos analizė nurodo kitą šio atsišaukimo gamintoją—1923—1932 metų „Spartako“ spaustuvę.

Žydų kultūros lyga buvo įsteigta 1919 m. rugpjūčio mėnesį. Kada pradėjo veikti jos spaustuvė, nustatyti nepavyko, bet, matyt, ne anksčiau už lygos įsteigimą. Taigi, spaustuvė galėjo veikti 1919—1924 m. laikotarpiu. Žydų

¹⁴ Poderis M. „Tiesos“

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Kampis. Mano... p. 253.

¹⁷ Kapsukas V. Karolis Požela.— Kn. Požela K. „Raštai“. V., 1966, p. 26.

¹⁸ PA, f. 77, ap. 3, b. 21, l. 20.

¹⁹ PA, f. 77, ap. 3, b. 21, l. 20.

²⁰ LKP atsišaukimai, T. 2, V., 1962, p. 668.

kalba komunistai spausdino ne tik lygos spaustuvėje, bet ir pirmoje „Spartako“ (1920—1922) bei antroje „Spartako“ (1923—1932) spaustuvėse²¹. Poligrafijos technikos analizės bei išlikusių archyvinių šaltinių pagrindu gana nesunku visus žinomus žydų komunistinius leidinius, išleistus abiejose „Spartako“ spaustuvėse, atskirti nuo kitų. Todėl nežinoma lieka tik dviejų atsišaukimų žydų kalba spausdinimo vieta. Tie atsišaukimai išėjo 1922 metų gegužės²² ir rugsėjo²³ mėnesį, tai yra tuo laikotarpiu, kai Žydų kultūros lyga

dirbo ir nebuvo dar stipriai žvalgybos puolama.

Buvusių pogrindininkų teigimas, kad Žydų kultūros lygos spaustuvė spausdino nelegalius atsišaukimus, negali būti be pagrindo, bet laiko tarpas tarp veiksmo ir atsiminimų užrašymo pakankamai didelis, kad vieną lapelį galima būtų sumaišyti su kitu. Todėl, nepalaikydami teigimo, jog Žydų kultūros lygos legali spaustuvė spausdino 1924 m. vasario atsišaukimą, galime laikyti, jog jai priklausė 1922 metų gegužės ir rugsėjo atsišaukimai.

3. LIETUVOS KOMUNISTINĖS JAUNIMO SAJUNGOS SPAUSTUVĖ „JUOZAS GREIFENBERGERIS“

1931 metų pabaigoje LKJS CK bandė įsteigti savo pogrindinę spaustuvę. Tai matyti iš Z. Angariečio laiško partijos Centro Komiteto Sekretariatui. Jame Z. Angarietis rašo, kad partija jaunimo spaustuvės išlaikymui lėšų duoti negali, nes jų neturi. Lėšos gali būti išskirtos tik butui nusamdyti. Kitomis išlaidomis komjaunimo Centro Komitetas turi pasirūpinti pats²⁴.

Ar komjaunimas, kreipdamasis į LKP CK Politbiurą, galvojo įsteigti savarakišką pogrindinę spaustuvę, ar pasinaudoti kurios nors legalios spaustuvės paslaugomis, nežinome. Viena aišku, kad 1931 m. gruodžio mėnesį išėjo Lietuvos LKJS CK atsišaukimas „Darbininkų jaunimas“²⁵. Jis skirtas keturiems sušaudytiems komunistams paminėti. Jo metrikroje užrašyta: „Lietuvos Komunistinės Jaunimo Sąjungos spaustuvė „Juozas Greifenbergeris“. Spausdinant atsišaukimą, panaudoti keli šriftai. Šūkis „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ surinktas lotynų gar-

nitūros pusjuodžiu 12 punktų kursyvu. Atsišaukimo antraštė surinkta 36 punktų juodo grotesko didžiosiomis literomis. Visas tekstas surinktas 10 punktų šviesiu šriftu, kurio fabrikinio pavadinimo nustatyti nepavyko. Tokio šrifto nė viename LKP ir LKJS atsišaukime, išėjusiame anksčiau ar vėliau, neužtikame. Atsižvelgiant į šriftų įvairumą ir į tai, kad vėliau šiais šriftais nebuvo spausdinami komunistiniai leidiniai, galime daryti išvadą, kad atsišaukimas surinktas ir išspausdintas kurioje nors legalioje spaustuvėje. „Juozo Greifenbergerio“ vardas nurodytas tik konspiraciniais sumetimais.

Z. Angarietis laiške, rašytame 1931 metų gruodžio 20 dieną, pateikia kai kurių pastabų dėl atsišaukimo turinio. Ten yra pastaba dėl atsišaukimo pavadinimo. Ją Z. Angarietis siūlo vadinti „ne „J/uo/as G/reifenberger/is“, o J/uo/z/o G/reifenberger/io vardu ar panašiai“. Tame pat laiške Z. Angarietis abejoja, ar „atskiroj jaunimo spaustu-

²¹ Žr. apie pirmąją „Spartako“ spaustuvę — „Knygotyra“, t. 2 (9), 1971, p. 85—98; apie antrąją — „Spauda ir spaustuvės“, V., 1972, p. 250—272.

²² PA, f. 1770, 1922, b. 1, l. 85.

²³ Ten pat, l. 90.

²⁴ PA, f. 77, ap. 14, b. 10, l. 158.

²⁵ PA, f. 1770, 1931, b. 2, b. 8.

vėj išleido tą lapelį", ir pastebi, kad „neturi būt apsigavimo“²⁶.

Z. Angariečio pastaba galėjo sulaukyti komjaunuolius nuo tolesnių mėginimų naudoti apgaulingą, konspiracinį pavadinimą, neturint savo spaustuvės. Galimi ir kitokie atsišaukimo atsiradi-

mo aiškinimai. Pvz., šis lapelis galėjo būti išspausdintas su žvalgybininkų pagalba, norint užmaskuoti provokatorių. Apie šitokią atsitikimą, tiesa, keliais mėnesiais paankstindamas atsišaukimo išėjimo datą, pasakoja savo atsiminimuose pogrindininkas E. Bilevičius²⁷.

4. LKP CK SPAUSTUVĖ „KIBIRKŠTIS“

Nustatyti LKP CK spaustuvės „Kibirkštis“ produkciją nelengva. Nelegaliuose komunistiniuose leidiniuose „Kibirkštis“ metrika dažniausiai žymimi spaudiniai, išleisti legalioje G. Levino spaustuvėje, kuri vėliau tapo M. Gutmano nuosavybe ir buvo pavadinta „Progresu“. Spaudos technikos požiūriu nagrinėdami atsišaukimus, matome, kad „Kibirkštis“ vardu naudojosi kitos (viena ar daugiau) spaustuvės.

Klausimą komplikuoja ir tai, kad LKP CK narių susirašinėjime „Kibirkštimi“ vadinamos visos legalios spaustuvės, kurios be cenzūros leidimo spausdino komunistinę literatūrą. Daugelis tokių spaustuvių leidinių išėjo be metrikos²⁸. Remiantis išlikusiais susirašinėjimais, apmokėjimo sąskaitomis, apie „Kibirkštį“ tektų kalbėti ne kaip apie vieną spaustuvę, o kaip apie visas legalias komunistinę spaudą spausdinusias įmones.

Be to, yra susiklosčiusi tam tikra tradicija, rašant šiuo klausimu. Mokslu darbuose ir kai kuriuose atsiminimuose „Kibirkštimi“ vadinama tik G. Levino spaustuvė iki 1935 m. sausio mėn. 15 d., kai žvalgyba joje padarė kratą. Vėliau, spaustuvės savininku tapus M. Gutmanui ir ją pavadinus

„Progresu“, tyrinėtojai spaustuvės nebevadina „Kibirkštimi“, o kalba apie komunistinės literatūros spausdinimą „Progrese“. Toks išskyrimas padarytas Mažojoje Lietuviškoje Tarybinėje enciklopedijoje²⁹, R. Šarmaičio informacijoje „Kaip legaliose spaustuvėse spausdinta pagrindinė komunistinė literatūra“³⁰ ir A. Gulbinskienės knygoje „Kovingas partijos žodis“³¹. Tęsdamas tyrinėtojų tradiciją, šio darbo autorius „Kibirkštimi“ laiko G. Levino spaustuvę iki 1935 m. sausio mėn. 15 d.

Lietuvos Komunistų partija 1933 metų pabaigoje teturėjo vieną nelegalią spaustuvę — ketvirtąjį „Spartaką“ (1933—1934) ir rotatorinę. Šios dvi įmonės nepatenkino partijos poreikių. LKP CK Sekretoriatas pavedė komunistui Moisiejui Levinui susitarti su kurios nors legalios spaustuvės darbininkais ar savininku ir partijos spaudinių leidimą organizuoti ten slaptai, be cenzūros žinios.

Susitarta buvo su G. Levino spaustuvės, dirbusios Kaune, Vilniaus gatvėje Nr. 43 (dabar 45 c), valdytoju Izraeliu-Mejeriu Gutmanu. Spaustuvė iki tol politika nesidomėjo³². Toji aplinkybė buvo patogi nelegalios komunis-

²⁶ PA, f. 77, ap. 14, b. 10, l. 181.

²⁷ Bilevičius E. Sukrėtimas.—„Pergalė“, 1972, Nr. 3, p. 142—145.

²⁸ PA, f. 77, ap. 17, b. 4, l. 4; ap. 18, b. 15, l. 47, 53, 54.

²⁹ MLTE, t. 1, p. 623; t. 2, p. 134.

³⁰ Ragenas A. (Šarmaitis R.) Kaip legaliose spaustuvėse spausdinta pagrindinė komunistinė literatūra.—„LKP istorijos klausimai“, T. 5, V., 1966, p. 202—203.

³¹ Gulbinskienė A. Kovingas partijos žodis. V. 1960. p. 28—29.

³² Levinas M. Taip buvo. . .

tinės literatūros leidimui, nes spaustuvės veikla politinė policija nesidomėjo.

„Tiesą“ „Kibirkštis“ spaustuvė pradėjo spausdinti nuo 1934 m. kovo—balandžio mėn. (Nr. 3—4). Leisdama šį numerį, „Kibirkštis“ panaudojo net aštuonis šriftus. Šūkis „Tegyvuoja 1-oji gegužės — tarptautinio proletariato kovos diena!“ ir skyrelių pavadinimai „Darbininkų gyvenimas ir kova“ bei „Valstiečių gyvenimas ir kova“ surinkti heroldo garnitūros 20 punktų literomis. Aštuntame puslapyje šūkis „Šalin imperialistinio karo ruošimą prieš TSRS!“— heroldo 36 punktų spaudmenimis. Antraštė „Iš partijos gyvenimo“— juodo grotesko 12 punktų šriftu. Keturiuos trečio puslapio antraštės („Prie ko privedė profsąjungą“, „Atstovai nenori Bortkevičienę pasveikinti“ ir kitos) surinktos mokyklinės garnitūros šviesiais normaliais tiesiais 12 punktų spaudmenimis. Laikraščio pavadinimas „Tiesa“ išspausdintas 48 punktų pusjuodžiais spaudmenimis tokiu šriftu, kurio fabrikinio pavadinimo nustatyti nepavyko. Laikraščio tekstai renkami lotyniškosios ir mokyklinės garnitūrų šviesiais normaliais tiesiais 10 punktų spaudmenimis. Redakcijos pastabos — lotyniškosios garnitūros šviesiomis normaliomis tiesiomis 8 punktų literomis.

Sekantis „Tiesos“ numeris pasirodė gegužės mėnesį. Jame nerandame heroldo 36 ir 20 punktų antraščių, bet yra 16 punktų tos pat garnitūros spaudmenys. Jais surinktas vienas žodis: „J. Stalinas“. Dauguma antraščių renkama juodo grotesko 16 punktų literomis. Kiti šriftai nesiskiria nuo „Tiesos“ 1934 m. vasario—kovo mėn. numerio.

1934 m. birželio 10 d. „Tiesos“ Nr. 6 technikos požiūriu nesiskiria nuo Nr. 5.

„Tiesos“ Nr. 7 (liepos 1 d.) vėl yra rinkta 20 punktų heroldu, kurį „Ki-

birkštis“ buvo panaudojusi pirmame savo gamybos „Tiesos“ numeryje. Antraštę „Šalin pusantrų metų!“ jie surinko grotesko pusjuodžio plataus tiesaus 16 punktų literomis; „Padėkim ir vadovaikim komjaunimo šturminei kampanijai!“— juodo grotesko 10 punktų siaurais spaudmenimis.

Sekantis „Tiesos“ numeris, išėjęs liepos 15 d., be aukščiau paminėtų šriftų, turi vieną naują grotesko pusjuodžio plataus tiesaus 10 punktų šriftą. Juo surinktos dvi antraštės trečiajame puslapyje. Numeris, tiesa, neturi įprastinės „Kibirkščiai“ metrikos, bet tuo, kad jis spausdintas šioje spaustuvėje, neleidžia abejoti jo techninės gamybos priemonės. Remdamasi spaudos technika, šio numerio išleidimą „Kibirkštyje“ įrodė ir žvalgybos 1934 m. liepos 15 d. ekspertizė³³.

1934 m. rugpiūčio 10 d. „Tiesos“ Nr. 9 nieko naujo technikos požiūriu nepateikia, tik jei anksčiau spaustuvė antraštes rinko didžiosiomis ir mažosiomis raidėmis, tai šį numerį renka tik didžiosiomis.

„Tiesos“ Nr. 10 (rugpiūčio 15 d.)— Nr. 14 (lapkričio 10 d.) naujų šriftų nėra.

1934 m. lapkričio 25 d. Nr. 15 naudojamas naujas šriftas. Tai grotesko juodo siauro tiesaus 8 punktų spaudmenys. Jais surinktos kelios antraštės.

Technikos naujienų nėra ir paskutiniame „Tiesos“ numeryje (1934 m. gruodžio 10, Nr. 16), išleistame „Kibirkštyje“.

Tokiu būdu „Kibirkštis“ spaustuvė nuo 1934 m. vasario—kovo iki gruodžio 10 d. išleido tryliką „Tiesos“ numerių.

Jei laikytume sudvejintą vasario—kovo mėnesio numerį dviem, tai tuomet galėtume priskirti „Kibirkščiai“ 14 „Tiesos“ numerių, bet ne 16, kaip tai daro Mažoji Lietuviškoji Tarybinė enciklopedija³⁴. Tiems „Tiesos“ nume-

³³ LTSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 227, l. 148.

³⁴ MLTE, T. 2, p. 134

riams spausdinti „Kibirkštis“ naudoja net 14 naujų šriftų! Vien šriftų gausumas yra išimtinis reiškinys pagrindinėje leidyboje, nes nelegalios spaustuvės Lietuvoje, kaip rodo praktika, tokios spaudmenų įvairovės niekada neturėjo. Be to, „Tiesos“ 1934 m. Nr. Nr. 3—16 turtingi ne tik šriftų įvairumu. Jie visi išėjo aštuonių puslapių, jų spaudos kokybė aukšta — mašininė.

Vienkartiniai leidiniai, rinkti „Kibirkštyje“ spausdintos „Tiesos“ šriftais, skirstomi į dvi grupes. Vieni turi metriką, kiti jos neturi.

Pirmąją grupę sudaro LKP CK atsišaukimai „Karas prieš TSRS artėja — fašistinis teroras žiaurėja“³⁵, „Tegyvuoja 1-oji gegužės — tarptautinio proletariato kovos šventė!“³⁶, „Skelbkim protesto streikus ir mitingus prieš profsąjungų uždarymą!“³⁷, „Į darbo valstiečius“³⁸, „Į kovą sujungtomis jėgomis!“³⁹, „Išplėskim valstiečių streiką!“⁴⁰, „Bendru frontu kovokim prieš fašistų pogromščikus“⁴¹, „Į kovą prieš ligonių kasų pagrobimą fašistų valdžios ir naudotojų“⁴², „Į kovą už pilną išlaidymą šeimų, paimtų į karo pratimus rezervinių kareivių!“⁴³, „Tegyvuoja Spalių revoliucijos 17-os metų sukaktuvės!“⁴⁴, „Į protestą prieš darbininkų ir darbo žmonių sąrašų panaikinimą!“⁴⁵, „Protestuokim prieš Ispanijos revoliucionierių kankinimą ir žudimą!“⁴⁶. Lietuvos Raudonosios pagalbos

CK atsišaukimas „Nauja codikoviada, nauja žvalgybos provokacija“⁴⁷. Visi atsišaukimai surinkti, panaudojant vien tik 1934 m. kovo—gruodžio mėn. „Tiesos“ šriftus. Jie išleisti laikotarpiu nuo 1934 m. kovo 14 d. iki lapkričio mėn. imtinai, t. y. tuo pat metu kaip ir „Kibirkštyje“ leisti „Tiesos“ numeriai.

Be atsišaukimų su spaustuvėmis metrika išleisti du LKP CK lapeliai — „Bedarbiai ir bedarbės, į kovą dėl darbo ir duonos!“⁴⁸ ir „Tegyvuoja didvyriška Austrijos ir Francijos proletariato kovą prieš fašizmą!“⁴⁹ bei vienas be parašo — Darbininkų ir valstiečių platforma savivaldybių rinkimams⁵⁰, kurie neturi išleidimo duomenų, bet visi yra spausdinti „Kibirkšties“ šriftais. Šie LKP CK atsišaukimai pasirodė 1934 m. sausio ir vasario 14 dieną, o „Darbininkų ir valstiečių platforma savivaldybių rinkimams“ — 1934 m. rugpiučio mėnesį.

„Kibirkšties“ šriftais, nenurodant išleidimo vietos, išspausdintos ir dvi knygtutės. Pirmoji iš jų — „Lietuvos Komunistų partijos V konferencijos rezoliucijos“ — išėjo 1934 m. balandžio mėn., nes apie ją, kaip tik ką išleistą, pranešama 1934 m. gegužės mėn. „Tiesoje“. Kita — „Kominterno“ pildkomo XIII plenumo tezai — pasirodė 1934 m. rugsėjo-spalio pirmoje pusėje. Apie jos išėjimą skelbia 1934 m. spalio 25 d. „Tiesa“.

³⁵ PA, 1. 1770, 1934, b. 1, 1. 7.

³⁶ Ten pat, 1. 8.

³⁷ Ten pat, 1. 9.

³⁸ Ten pat, 1. 50.

³⁹ Ten pat, 1. 14.

⁴⁰ Ten pat, 1. 47.

⁴¹ Ten pat, 1. 131.

⁴² Ten pat, 1. 17.

⁴³ Ten pat, 1. 16.

⁴⁴ Ten pat, 1. 19.

⁴⁵ Ten pat, 1. 18.

⁴⁶ Ten pat, 1. 20.

⁴⁷ Ten pat, b. 3, 1. 1.

⁴⁸ Ten pat, 1. 2.

⁴⁹ Ten pat, 1. 5.

⁵⁰ Ten pat, 1. 240.

„Kibirkšties“ leidinių, parengtų iš dalies nenaudotais 1934 metų „Tiesoje“ šriftais, surasta nedaug. Kai kurie iš jų labai aiškiai atsekami. Antai „Kibirkštyje“ spausdinti yra LKP atsišaukimai „Atmink pasaulinį karą ir stok į kovą su ruošiamu imperialistiniu karu!“⁵¹ ir „Draugai, darbo valstiečiai ir valstietės!“⁵² Pirmasis išėjo 1934 m. liepos mėnesį. Jis turi įprastinę „Kibirkšties“ metriką. Antrasis pasirodė tu pat metų sausio mėnesį ir išleidimo duomenų neturi. Abiejų lapelių tekstai surinkti „Kibirkšties“ „Tiesos“ lotynų tekstiniais šriftais. Tik jų paantraštes surinktos „Tiesoje“ nenaudotais 20 punktų plačiais spaudmenimis, kurių fabrikinio pavadinimo nustatyti nepavyko, todėl vadiname sąlygiškai — Gutmano plačiuoju šriftu. Tuo šriftu „Kibirkštis“ pasinaudoja, rinkdama A. (Z. Angariečio) brošiūra „Apie trockistus“ titulinį lapą. Tos knygtės tekstiniai šriftai — „Kibirkšties“ spaustuvės. Knygutė „Apie trockistus“ pasirodo lapkričio mėn. — apie jos išėjimą praneša 1934 m. gruodžio 10 d. „Tiesa“.

1934 m. pradžioje išėjo J. Stalino veikalas „Apie leninizmo pagrindus“. Šioje knygutėje užtinkame nemažą „Kibirkšties“ spaustuvėje panaudotų spaudmenų. Be žinomų „Kibirkšties“ šriftų, leidinyje yra keli lotynų garnitūros šriftai, kurie panaudoti tik tituliniam lape. Knygos išleidimo vieta nurodyta — Ryga. Analogišką išėjimo vietą turi Manuilskio pranešimas „Apie VKP(b) delegacijos darbuotę „Kominterne“. Minėto pranešimo spaudmenys tokie patys, kaip knygutės „Kominterno pildkomo XIII plenumo teziai“. Manuilskio brošiūra išėjo kartu su Pildkomo tezėmis, ir apie jos išėjimą paskelbta tame pat „Tiesos“

numeryje. „Kibirkščiai“ turime priskirti ir knygutę „Draugo Stalino kalba, pasakyta XVII VKP(b) suvažiavime“. Joje panaudotas tik vienas iki šiol „Kibirkšties“ leidiniuose neužtinkamas šriftas — tai senosios garnitūros pusjuodės siauros tiesios 28 punktų literos. Jomis surinkta tituliniam puslapyje žodžiai: „pasakyta XVII-tame VKP(b) suvažiavime“. Knygutė išėjo kartu su Manuilskio brošiūra bei Pildkomo tezėmis (apie ją skelbiama tame pat „Tiesos“ numeryje). Iš minėtų spausdinių technikos matome, kad jie gaminti „Kibirkšties“ spaustuvėje. Todėl ieškoti Rygoje išėjusių lietuviškųjų nelegalių knygielių su „Kibirkšties“ firma, kaip tai yra padaręs Š. Kurliandėikas, nėra reikalo⁵³.

Atsargūs turime būti su „LKP CK rezoliucijomis“⁵⁴, kurių tekstas surinktas to pat piešinio, kaip „Kibirkšties“ leidiniai, spaudmenimis. Rezoliucijos turi „Kibirkšties“ metriką. Minėtų rezoliucijų antraštei naudotas naujas kursyvinis šriftas. Tai vienintelis atvejis, kai „Kibirkšties“ vardu išeinančiame leidinyje šis šriftas panaudotas antraštei rinkti. „Kibirkščiai“ priskirti šias rezoliucijas iš pirmo žvilgsnio palengvina tai, kad antraštei panaudotos garnitūros šrifto didžioji A buvo įterpta, renkant „Tiesos“ 1934 m. spalio 25 d. numerio antraštes „Sovietų Sąjungoje“ ir „Iš partijos gyvenimo“. Bet yra ir vienas labai svarbus prieštaravimas — tai rezoliucijų išėjimo laikas. Jos išspausdintos 1935 m. vasario mėnesį. Tą faktą patvirtina skelbimas „Tiesoje“ (1935 m. kovo mėn. numeryje). 1935 m. vasario mėnesį G. Levino spaustuvė nedirbo, nes ji buvo užantspauduota po ten įvykusios sausio 15 d. kratos. Spaustuvėje lankėsi žvalgybos iškviesti ekspertai⁵⁵. Todėl kai nors iš-

⁵¹ Ten pat, l. 11.

⁵² Ten pat, l. 3.

⁵³ Kurliandėikas Š. Komunistinės pogrindinės spaustuvės Lietuvoje 1930—1936 m.— „Bibliotekų darbas“, 1968, Nr. 12, p. 15.

⁵⁴ PA, f. 1770, 1934, b. l. 1. 6.

⁵⁵ LTSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 227, l. 110—112, 148 ir kiti.

leisti „Kibirkštyje“ jau buvo neįmanoma. Rezoliucijos buvo išleistos kurioje nors kitoje spaustuvėje, o tinkamai parinkti šriftai suklaidino žvalgybą. Ji nebuvo užtikrinta, kad „Kibirkšties“ byloje patraukti kai kurie asmenys yra kalti. Todėl dar iki teismo iš kalėjimo išleido už užstatą M. Leviną⁵⁶.

1935 m. liepos mėn. išėjo dar vienas LKP CK lapelis „Tegyvuoją Rugpiūčio 1 d.— tarptautinė kovos su imperialistiniais karais diena!“⁵⁷, turintis „Kibirkšties“ metriką. Jo tekstas surinktas „Kibirkštyje“ buvusiais lotynų garnitūros spaudmenimis. Atsišaukimo antraštes rinktos 12 ir 16 punktų lotynų garnitūros šviesiais normaliais tiesiais šriftais, kurių „Kibirkštis“ iki tol nenaudojo. Apie atsišaukimo išleidimą M. Levinas rašė atsiminimuose, paskelbtuose „Kauno tiesoje“. Jis nurodo, kad, atsidūręs laisvėje, gavo partijos uždavinį toliau leisti nelegalią literatūrą. „Nors dėl žvalgybos persekiojimo dirbti buvo labai sunku, vis dėlto pavyko išleisti didelės apimties atsišaukimą 10.000 egz. tiražu. Jis buvo linotipu surinktas Bako spaustuvėje, o rinkinys nakties metu nugabentas į Gurvičiaus spaustuvę ir ten išspausdintas“⁵⁸. Rugpiūčio 1 d. atsišaukimas, nors M. Levinas nemini jo pavadinimo, atitinka visas jo atsiminimuose pateiktas charakteristikas tiek dydžiu, tiek tiražo atžvilgiu. M. Levino atsiminimus bendrais bruožais patvirtina ir LKP CK sekretoriato nario Anatolijaus (A. Lifšico) laiškas Politbiurui. Jame kalbama apie rugpiūčio 1 d. atsišaukimą, kurį teko kitur surinkti, o „Kibirkštyje“ atspausdinti⁵⁹.

Kalbėti apie kitą atsišaukimą M. Levinas negalėjo, nes kito panašaus dy-

džio ir tiražo atsišaukimo iki „Kibirkšties“ bylos svarstymo teisme 1935 m. komunistai išleidę nebuvo. A. Lifšico nuoroda į „Kibirkštį“ neprieštarauja M. Levino teigiamams, nes, kaip minėjome, „Kibirkštimi“ buvo vadinamos visos legalios spaustuvės, kurios spausdino komunistinę literatūrą, apeidamos cenzūrą. Todėl Rugpiūčio 1 d. atsišaukimas, nepaisant metrikos, spausdintas ne „Kibirkštyje“.

Apibūdinti „Kibirkšties“ techniką — tai charakterizuoti G. Levino legalią spaustuvę. Tiesa, kaip teigia vienas iš šios spaustuvės darbininkų I. Stražas, ne visos kasos buvo naudojamos, renkant Komunistų partijos užsakymus. Be to, norint suklaidinti žvalgybą, kai kurie antraštiniai šriftai buvo skolinami iš kitų spaustuvių. Atlikus darbą, tie šriftai buvo grąžinami savininkams⁶⁰.

Žvalgybos sustatytame G. Levino spaustuvės apžiūrėjimo akte nurodoma, kad ji turėjo 82 kasas⁶¹. Pogrindinėje produkcijoje naudota tik 16 šriftų. Tai sudaro nežymią spaustuvės spaudmenų dalį.

Spaustuvės valdytojas buvo pasiruošęs atremti galimus žvalgybos kaltinimus ne tik skolintais spaudmenimis, bet ir atitinkamai „sutvarkęs“ patalpas. Pirmiausia buvo pasirūpinta durimis. Spaustuvę praktiškai niekad nebuvo uždara. „Paradinės“ durys buvo rakinamos pakabinama spyna. Kitos durys tik užkabintos kabliu. Antrosios durys buvo tokios menkos, jog žvalgyba konstatavo, kad „pro durų plyšius lengvai galima duris atrakinti“, ir „iėjimas į spaustuvę by kam lengvai galimas“⁶². Šitokios „durys“ buvo reikalingos todėl, kad policija negalėtų kal-

⁵⁶ Levinas M. Taip buvo. . .

⁵⁷ PA, f. 1770, 1935, b. 1, l. 43.

⁵⁸ Levinas M. Taip buvo. . .

⁵⁹ PA, f. 77, ap. 18, b. 15, l. 54.

⁶⁰ Stražas L. Tais sunkiais. . .

⁶¹ LTSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 227, l. 110—112.

⁶² LTSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 227, l. 110.

tinti spaustuvės valdytojo pažeidžiant spaudos įstatymą, kuris buvo griežtas becenzurine leidyba užsiimantiems spaustuvininkams.

„Kibirkšties“ organizatoriais buvo M. Levinas ir M. Gutmanas. Tačiau nei vienas, nei antras leidinių nerinko ir nespausdino. Tą darbą atliko pažangūs spaustuvininkai, kurių tarpe ne vienas buvo komunistas. Jūs nusisamdė valdytojas M. Gutmanas. Ne visi pasamdyti rinko nelegalią literatūrą. Dalis jų dirbo prie legalių leidinių. Žvalgyba, susekusi spaustuvę, be M. Gutmano ir M. Levino patraukė atsakomybėn I. Stražą⁶³, Giršą Janovičių (Janavičių)⁶⁴, Jankelį Šabaną⁶⁵, Aromą Šreiberą⁶⁶. Mažoji Lietuviškoji enciklopedija pateikia sekantį G. Levino spaustuvėje rinkusių komunistinius leidinius sąrašą — tai raidžių rinkėjai I. Stražas, J. Ošminas, spaudėjai G. Janovičius ir M. Zimelevičius⁶⁷. „LKP atsišaukimų“ leidejai, be dalies aukščiau paminėtų žmonių, nurodo „Kibirkštyje“ dirbus dar A. Pikelčiką, o ryšius su spaustuve palaikius ne tik M. Leviną, bet ir M. Jofę⁶⁸.

Žvalgyba, susekusi „Kibirkšties“ spaustuvę, teisme teįrodė viena, kad dauguma tos firmos vardu išleistų spaudinių buvo surinkti G. Levino spaustuvėje. Pakviesti ekspertai negalėjo patvirtinti, kad 1934 m. kovo—gruodžio „Tiesa“ spausdino G. Levino spaustuvė, nes pastaroji neturėjo tokios didelės spausdinimo mašinos⁶⁹. Išėjusios 1935 metų vasario mėnesį

„LKP CK rezolucijos“ visiškai sumaišė kortas.

Kariuomenės teismas, teisęs kibirkštiečius, irgi nesugebėjo įrodyti M. Levino, M. Gutmano bei spaustuvininkų kaltės. Visas pyktis buvo nukreiptas į A. Šreiberą ir Mejerį Driziną. Pas juos buvo rasta daug įvairios, tame tarpe ir „Kibirkšties“ spausdintos literatūros⁷⁰. A. Šreibergas gyveno kartu su M. Drizinu viename kambaryje ir, kibirkštiečiams nieko nežinant apie jo nelegalią veiklą, dirbo G. Levino spaustuvėje, renkant legalią produkciją. Kariuomenės teismas padarė išvadą, kad jie slapta nuo spaustuvės valdytojo M. Gutmano naudojosi G. Levino spaustuve, rinko ten komunistinę literatūrą. Užtat spaustuvės valdytojas M. Gutmanas buvo nubaustas tik pinigine bausme už įmonės neprižiūrėjimą. M. Drizinui ir A. Šreibergui sudarė atskirą bylą. Kitus išteisino⁷¹.

Kada pradėjo veikti „Kibirkšties“ spaustuvė? M. Levinas atsiminimuose tvirtina, kad „Kibirkštis“ pradėjo veikti 1933 metais⁷². Tą patį teigia savo atsiminimuose I. Stražas⁷³. Tačiau nė vienas iš jų nekonkretizuoja datos. 1933 m. leidinių su „Kibirkšties“ šriftais nerandame. Pirmieji jos spausdinti du atsišaukimai pasirodė 1934 m. sausio mėn., be to metų pradžioje pasirodė J. Stalino veikalas „Apie leninizmo pagrindus“ Atsižvelgiant į dviejų su „Kibirkštimi“ susijusių darbininkų atkaklų tvirtinimą ir žinant, kad kiekvienas spausdinys turi būti surinktas, iš-

⁶³ Ten pat, l. 20.

⁶⁴ Ten pat, l. 15.

⁶⁵ Ten pat, l. 19.

⁶⁶ Ten pat, l. 137.

⁶⁷ MLTE, t. 2, p. 134.

⁶⁸ LKP atsišaukimai, T. 3, p. 687.

⁶⁹ LTSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 227, l. 147—150.

⁷⁰ Ten pat, b. 228, l. 16—25.

⁷¹ Streikai, areštai, teismai.—„Priekalas“, 1935, Nr. 11 (53), p. 703.

⁷² Levinas M. Pogrindinė... p. 5.

⁷³ Stražas I. Tais sunkiais... .

taisytas ir išspausdintas, o tam reikia laiko, galime patvirtinti jų teigimą, kad „Kibirkštis“ pradėjo dirbti 1933 metais. Tai galėjo būti ne anksčiau kaip gruodžio mėnesį, nes ilgai laikyti spaustuvių nelegalių rinkinių — pavojinga. Intensyvaus „Kibirkšties“ darbo laikotar-

pis tęsėsi iki 1934 m. gruodžio mėn. Pajutus, kad žvalgyba susekė spaustuvių pėdsakus, buvo, pasak I. Stražo, „susitvarkyta“⁷⁴. 1935 metais ir vėliau „Kibirkšties“ metrika retkarčiais naudojosi kitos spaustuvių.

Lietuvos Komunistų partija išnaudojo visas galimybes, kad galėtų išspausdinti didesnius literatūros tiražus. Ji, kiek leido galimybės (situacija, lėšos ir t. t.), 1919—1934 metais naudojosi ne tik nelegalių spaustuvių paslaugomis, bet ir viešomis įmonėmis. Oficialiai

veikusių spaustuvių savininkai komunistinės literatūros spausdinimo darbą atlikdavo už pinigus. Sąskaitos, kurių išliko archyve, rodo, kad spaustuvių savininkai už riziką ėmė nemažus pinigus.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Žurnalistikos katedra

[teikta 1971 m. kovo mėn.

БЕЗЦЕНЗУРНЫЕ ПЕЧАТАНИЯ КОМУНИСТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ЛЕГАЛЬНЫХ ТИПОГРАФИЯХ ЛИТВЫ (1919—1934 г. г.)

В. ЖЕЙМАНТАС

Резюме

В статье исследуется продукция типографий Савичаса и Шумкаускаса в Расейняй, Еврейской культурлиги, Г. Левинаса («Кибиркштис») и некоторых других в Каунасе, которые,

обходя буржуазную цензуру, в разное время изучаемого периода печатали коммунистическую литературу.

NON-CENSORED PUBLICATION OF COMMUNIST LITERATURE IN LEGAL PUBLISHING OFFICES OF LITHUANIA (1919—1934)

V. ŽEIMANTAS

Summary

The article presents an analysis of the production of the printing-house of Savičas and Šumkauskas in Raseiniai, of the printing — house Jewish Culture League, of „Kibirkštis“ (of G. Le-

vinas) and of some other Kaunas printing-offices, which evading bourgeois censorship, published Communist literature at various times of the indicated period.

⁷⁴ Ten pat.